

1.
KOMUNIZEM V GIBANJU
Oktober 1917–2017

Kdor obvladuje preteklost, obvladuje prihodnost;
kdor obvladuje sedanost, obvladuje preteklost.
GEORGE ORWELL, 1984¹

Prvi del
Od oktobra 1917 do
jugoslovanskega samoupravljanja

Daniel Bensaïd je napisal, da komunizem ni »ne čista ideja ne doktrinaren model družbe«. ² Je »ime gibanja, ki stalno pre-sega in odpravlja uveljavljeni red«, nasprotuje vsem odnosom gospodstva. Zato komunizma ni mogoče istovetiti z režimi, v katerih si ena sama samooklicana socialistična ali komunistična partija prisvoji emancipacijske težnje in egalitarna množična gibanja, s tem da jih zatre ali si jih podredi, zato da utrdi svoje privilegije. Kot pravi Enzo Traverso: »V nasprotju z drugimi ob-dobji restavracije, kakršni sta bili v Franciji po juniju 1848 ali

¹ George Orwell, 1984, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2017, str. 41, prev. Alenka Puhar.

² Daniel Bensaïd, »Puissances du communisme«, objavljeno na njegovih spletnih strani leta 2009, dostopno na: <http://danielbensaid.org/En-defense-du-communisme,907#nb4> (24. 10. 2017).

po Pariški komuni, se po preobratu leta 1989 poraženci lahko spominjajo samo izmaličenega socializma, totalitarne pokveke emancipirane družbe.«³

A vendarle ... Treba je razkrinkati veliko laž o demokratični psevdorevoluciji, ki da je »zrušila komunizem«, in se skupaj s prizadetimi prebivalstvi vrniti k družbenim vprašanjem, k notranjim in zunanjim vzrokom ter mehanizmom »velike kapitalistične preobrazbe«, ki je prinesla konec bipolarnega sveta. Treba se je upreti težnji vladajočih, da nadzorujejo interpretacijo preteklih revolucij in v stilu, vrednem Orwellovega *1984*, poskušajo kriminalizirati upore in revolucije 20. stoletja, jih reducirajo na gulag, zato da laže kriminalizirajo sedanje in prihodnje upore.

Za te, ki se ne strinjajo, da je kapitalizem končno obzorje, bi bilo najslabše, če bi se nehote predali tej reakcionarni ofenzivi v imenu idej, ki se v preteklem stoletju niso uresničile. Eden izmed glavnih namenov tega prispevka je, da zavrne stališče, ki pravi: »to ni bil socializem, to se nas torej ne tiče«; ali pa: »razpravljati o tem nima več smisla«.

Treba je povzeti nit najbogatejših razprav iz preteklosti, povezanih z revolucionarnimi praksami pred birokratsko stalinizacijo, ali s poznejšimi razpravami, ki so nasprotovale stalinizmu, jih aktualizirati v luči zgodovinskega odmika, ki ga zdaj imamo, in v luči novih bojev.

1. Izgradnja socializma: rezi, kontinuitete in permanentni procesi

V ZSSR v dvajsetih letih 20. stoletja so bili po Leninu in boljševiški partiji »socialistični« samo cilji, ne pa neposredna resničnost. To je bila družba na prehodu iz kapitalizma v socializem, odvisna od procesa »permanentne revolucije«, ki jo je Trocki analiziral, Stalin pa je iz nje naredil karikaturu: Trocki je izhajal iz analize »neenakomernega in kombiniranega razvo-

³ Enzo Traverso, *Mélancolie de gauche*, La Découverte, Pariz, str. 21.

ja« družbenih formacij na kapitalistični polperiferiji, kot je bila Rusija, in njihove odvisnosti od imperialističnih držav. Socialistično preoblikovanje take družbe je bilo odvisno od treh med seboj povezanih procesov: treba je bilo preseči buržoazno demokratsko revolucijo (februarsko revolucijo) z antikapitalističnim prelomom (z oktobrsko revolucijo), izhajajočim iz same dinamike razrednih bojev,⁴ radikalno preoblikovati staro družbo v korist podrejenih razredov in v smer brezrazredne družbe, toda brez recepta, kako to narediti; širiti antikapitalistično revolucijo po svetu. Nima smisla razpravljati o tem?⁵

Trocki je iz analize imperializma izpeljal vse nasledke in v marksistično misel vpeljal preusmeritev, ki jo je stalinizem pozneje prikri: kapitalizem je analiziral kot artikuliran in hierarhičen sistem, ne pa kot seštevek držav, ki se vse razvijajo po istem scenariju industrializacije. S tem je aktualiziral (in te aktualizacije ne smemo opustiti) prva Marxova razmišljanja o uporih, ki so vzniknili na obrobjih britanskega imperija.⁶

Toda Stalin je v okolju, ki je po velikih stalinističnih procesih osamilo sovjetsko revolucijo, odredil, da je ZSSR postala socialistična država na podlagi prisilne kolektivizacije (z vsemi razsežnostmi velikoruskega nacionalnega zatiranja) in z vzpostavitvijo centralnega planiranja. Represivni ukrepi, ki jih je Lenin sprejel med državljansko vojno, so navkljub njegovim zadnjim bojem dobili končno obliko v totalitarnem stalinističnem sistemu.⁷

⁴ Fred Leplat in Alex de Jong (ur.), *October 1917: Workers in Power*, Resistance Books, IIRE in Merlin Press, London, 2016 (s prispevki D. Mandela, P. Le Blanca, E. Mandela, L. Trockega, R. Luxemburg in V. Lenina).

⁵ Michael Löwy, »L'actualité de la révolution permanente«, *Inprecor*, št. 449–450, julij 2000.

⁶ Kevin B. Anderson, *Marx at the Margins: On Nationalism, Ethnicity and non-Western Societies*, The University of Chicago Press, Chicago, 2010, dostopno na: <http://abahlali.org/files/Anderson%20-%20Marx%20at%20the%20Margins.pdf> (24. 10. 2017).

⁷ Moshe Lewin, *Le dernier combat de Lénine*, Syllepse, Pariz, in Page 2, Lozana, 2015.

Ni mogoče razumeti sveta 20. in 21. stoletja, če odmislimo dolgotrajno politično, družbenoekonomsko in ideološko škodo, ki jo je naredil stalinizem v ZSSR in drugod z vsemi pojavi birokratizacije revolucij; a tudi če pomislimo, da je stalinistična kontrarevolucija blokirala revolucijo v revoluciji.

Vzpon fašizma in ravnanje komunističnih partij sta Trockega prepričala, da je stalinizirana Komunistična internacionala mrtva. Konec tridesetih let se je s tovariši odločil, da ustanovijo Četrto internacionalo – celo preden je Stalin Kominterno zamenjal s preprostim Informacijskim birojem (Informbirojem). To Stalinovo dejanje je bilo del strateškega preobrata: svetovno socialistično gibanje se je poslej podrejalo »izgradnji socializma v eni državi«. Komunistične partije so morale apologetsko popularizirati sovjetske dosežke in se izogibati vsakemu anti-kapitalističnemu izbruhu zaradi bojazni, da ga ne bi pripisali ZSSR, saj bi to Sovjetsko zvezo oviralo pri pogajanjih o razdelitvi sveta med velikimi silami na ramenih ljudstev sveta (kakor na Jalti). Četudi je ZSSR pomagala borcem proti frankizmu, se je Kremelj obrnil proti njim in jih pobil, če so prestopili meje antifašističnega boja (kot v filmu Kena Loacha *Dežela in svoboda*).

Čeprav je bil reformizem komunističnih partij v državah kapitalističnega centra med povojno obnovo razumljiv, pa jugoslovanski komunisti niso hoteli Marshallovega plana in se niso uklonili jaltskemu sporazumu. Podobno kitajska revolucija ni upoštevala omejenega »razvoja po stopnjah«, ki ga ni bilo mogoče uresničiti zaradi radikalnosti družbenih in političnih spopadov. Vse te revolucije, ki imajo različne kronologije in različne scenarije, so prispevale, da je stalinska sovjetska hegemonija v komunističnem svetu zašla v veliko krizo, a se vseeno ni odrekla »nadomestni vlogi« ene same partije, ki govori v imenu delavcev,⁸ pa tudi ne birokratiz-

⁸ »Substitutizem«, »заемствительство«, »nadomestništvo«, nadomestna vloga partije: politična usmeritev, ki izhaja iz prepričanja, da partija lahko ali celo mora nadomestiti samostojno idejno, politično in organizacijsko pobu-

mu, zlòm, ki pestijo vsako delavsko in tudi revolucionarno gibanje.⁹

Jugoslovanska revolucija je imela takojšen in neposreden vpliv na celinsko vplivno območje Kremlja, o čemer priča pri-ljubljenost takratnih projektov balkanske konfederacije. Zato se je Stalin odločil, da leta 1948 »titoizem« »izobči«, ga očrni in vsili čistko v komunističnih partijah. Toda medtem ko se je Mao skliceval na Stalina proti Hruščovu in je hkrati radikaliziral podporo antiimperialističnim odporom, so se jugoslovanski komunisti sklicevali na Marxa in Pariško komuno proti Stalinu in leta 1950 vpeljali samoupravljanje. Ta posebnost je omogočila nadvse veliko bogastvo praks, katerih bilanco si je treba pluralistično prisvojiti.¹⁰

Širjenje revolucije je pospešilo spremembo v politiki ZDA: sprva, dokler so ZDA tekmovala s starimi evropskimi silami, so se predstavljale za antikolonialistične, zdaj pa so začele bojevito »braniti svobodni svet«. Strah pred komunizmom je bil samouresničujoč se na Kubi, kjer je ameriški intervencionizem tako radikaliziral revolucionarni proces, da so na Kubi odpravili kapitalizem in se leta 1962 zblížali z ZSSR. Toda boj proti komunizmu je bil tudi deklarativno motiv, da so ZDA po porazu Francije posegle v Vietnam. Tako se je že v 20. stoletju

do množic, »samodejavnost proletariata«. Problematiko »nadomestništva« je vpeljal Lev Trocki v besedilu *Naše politične naloge* (1904), kjer je polemiziral proti Leninovi brošuri *Kaj delati?* (1902) in proti boljševiški poziciji na drugem kongresu Ruske socialdemokratske delavske partije leta 1903. V poglavju z naslovom »Proč s političnim nadomestništvom!« je Trocki napisal: »Ta metoda pripelje do tega, da partijska organizacija ‚nadomesti‘ Partijo, CK nadomesti partijsko organizacijo in naposled ‚diktator‘ nadomesti CK.« (Lev Davidovič Trocki, *Наши политическая задачи*, Tipografija partii, Ženeva, 1904, str. 54. https://archive.org/details/trostky_nashi_zadachi (4. 7. 2017). (Op. ur.)

⁹ Eric Toussaint, »Lénine et Trotsky face à la bureaucratie, Révolution russe et société de transition«, 2017, objavljeno na: <http://www.europe-solidaire.org/spip.php?article37007> (25. 10. 2017).

¹⁰ Catherine Samary, »Lutter à la fois contre l'islamophobie et contre les intégrismes«, 2010, objavljeno na: www.solidarites.ch/journal/emantipations/179.pdf (25. 10. 2017).

izoblikovala »os zla«, ki je upravičevala domnevno civilizacijske imperialistične vojne, spodbujala pa je preraščanje antikolonialnih bojev v antiimperialistične.

Mehdi Ben Barka, maroški voditelj in predsednik pripravljalnega komiteja za »konferenco treh celin«, ki so ga umorili še pred zasedanjem Tricontinentale v Havani leta 1966, je leta 1965 povzel zgodovinski pomen konference, kot ga je sam razumel:¹¹ konferenca naj bi združila »tisti tok, ki je zrasel iz oktobrske revolucije, s tokom narodnoosvobodilnih revolucij«. Kubanska revolucija je bila stičišče teh dveh tokov. Ta konferenca je bila veliko pomembnejša in politično radikalnejša kakor tista v Bandungu, ki ji postkolonialne študije zmotno pripisujejo pretiran pomen.¹² Che je na konferenci treh celin leta 1966 pozval: »Ustvarimo še en, dva, tri Vietname!« V tem se je izrazila dinamika te konference: premagati imperialistično agresijo in širiti revolucijo, kar je bilo ravno nasprotno od »miroljubne koeksistence« sistemov, za katero si je prizadeval Kremelj.

Saïd Bouamama je opozoril, kolikšen vpliv je imela ta konferenca na boj proti kolonializmu, neokolonializmu in imperializmu v tretjem svetu in tudi v vodilnih imperialističnih silah, ki so se soočale s širjenjem protivojnih gibanj in hkrati z radikalizacijo vseh silnic črnskega gibanja v ZDA ali revolucionarnih frakcij maja 1968 v Franciji. Toda vpliv je bilo čutiti vse do Beograda, kjer sta se junija 1968 okreplili stavkovno in študentsko gibanje, na zasedenih fakultetah so krožila besedila iz francoskega maja 1968, pa tudi fotografije Cheja Guevara in gesla v podporo vietnamski narodnoosvobodilni fronti. K

¹¹ René Gallissot, »Mehdi Ben Barka et la Tricontinentale«, *Le Monde Diplomatique*, oktober 2005, objavljeno na: <https://www.monde-diplomatique.fr/2005/10/GALLISSOT/12827> (26. 10. 2017), Saïd Bouamama, *La Tricontinentale. Les peuples du tiers-monde à l'assaut du ciel*, Ed. du Cetim, Ženeva, in Syllepse, Pariz, 2016.

¹² Robert J. C. Young, »Postcolonialism: From Bandung to the Tricontinentale«, *Historiein*, let. 5, 2005, objavljeno na: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/historiein/article/view/2160> (24. 10. 2017).

temu lahko dodamo zahteve po »samoupravljanju od spodaj navzgor« in proti »rdeči buržoaziji«, ki so jih navdihnile kritike marksističnih profesorjev pri reviji *Praxis* proti »tržnemu socializmu«. V tem času so se češkoslovaški delavski sveti, ki so jih podpirali samoupravljanju naklonjeno krilo komunistične partije in sindikati, upirali sovjetskim tankom po praški pomladi, ki je zahtevala »socializem s človeškim obrazom«. »Dialektika svetovne revolucije«¹³ in zaostritev spopadov sta zaznamovali svet *v dolgem letu 1968*.¹⁴

2. Od širjenja revolucij do restavracije kapitalizma: kaj se lahko naučimo?

Tako imenovana neoliberalna kontrarevolucija z začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja je odgovor na vse, kar je strukturno ogrožalo kapitalistični svetovni sistem v sedemdesetih letih. Toda tega ni mogoče popolnoma analizirati, če ne upoštevamo realnega spopada med sistemoma v sedemdesetih letih, ko so oba sistema hkrati pretresala huda notranja protislovja. Podobno ne moremo razumeti radikalizacije kontrarevolucije in vojne proti socialni državi po vsem svetu, če ne upoštevamo prevrata iz leta 1989 in vključitve Kitajske, Rusije in Vzhodne Evrope v kapitalistični svetovni sistem. To je omogočilo nastanek svetovne konkurence delovne sile. Izbira med socializmom ali barbarstvom je bolj aktualna kot kdaj prej, a v radikalno spremenjenih okoliščinah, ki zahtevajo, da se lotimo strateške razprave.¹⁵

¹³ Četrta internacionala, besedila s svetovnega kongresa leta 1963, zlasti pa besedilo »La dialectique de la révolution mondiale«, objavljeno na: <http://asmsfqi.org/IMG/pdf/16-014-00099.pdf> (24. 10. 2017).

¹⁴ »1968: Un monde en révoltes«, posebna številka revije *Contretemps*, št. 22, maj 2008, objavljeno na: <http://www.contretemps.eu/wp-content/uploads/Contretemps%2022.pdf> (24. 10. 2017).

¹⁵ Catherine Samary, »Contribution au débat sur la situation mondiale et l'internationalisme aujourd'hui«, 2016, objavljeno na: <http://www.cadtm.org/Contribution-au-debat-sur-la> (26. 10. 2017).

Ob zgodovinskem preobratu je treba poudariti, da je po-
memben del komunistične nomenklature skrivaj prestopil:
utrdiril je svoje privilegije s privatizacijami in se v Vzhodni Evro-
pi in delno v Jelcinovi Rusiji preoblikoval v kompradorsko
buržoazijo, medtem ko sta se Kitajska¹⁶ in Putinova Rusija¹⁷
izoblikovali v novi imperialistični sili. Ti novi sili sta okrepili
multipolarnost kapitalističnega sveta in sta še zaostri-
li svetovno konkurenco delovne sile, da česa takega v zgodovini še ni
bilo.

S konkretno analizo privatizacij v devetdesetih letih lahko
ocenimo, v kolikšni meri, a zlasti in celo predvsem v ZSSR:

- denar prej ni deloval kot kapital, ki bi ga bilo mogoče
akumulirati: neravnovesja (in čakalne vrste) so kazala na
slabo produkcijo uporabnih vrednosti, ki ni bila pod uda-
rom tržnih sankcij ne kar zadeva podjetja (ni bilo stečajev)
ne kar zadeva delavce (ni bilo brezposelnosti), ki ni imela
realnega stroškovnega računovodstva, tržnega mehanizma
za prilaganje in za sprejemanje investicijskih odločitev;

- partija in država nista bili ne zakoniti lastnik ne dejan-
ski lastnik produkcijskih sredstev; vodilni aparatčiki niso
mogli svobodno upravljati s produkcijskimi sredstvi in jih
niso mogli prenašati naprej: ena izmed bistvenih funkcij
»množične privatizacije« brez kapitala je bila, da so najprej
brezplačno razdelili delnice delavcem, da bi jim »vrnilo to,
kar jim pripada«, potem pa si je država lahko prisvojila bi-
stveni del industrije. Po letu 1989 je res mogoče in je ustre-
zno govoriti o birokratskih oblikah državnega kapitalizma
na Kitajskem ali v Rusiji. Hkrati v vzpostavitvijo teh oblik
kapitalizma se je radikalno spremenilo delovanje denarja,

¹⁶ Au Long Yu, *China's rise: strength and fragility*, Resistance Books, IIRE in
Merlin Press, London, 2012 (prispevki: Bai Ruixue, Bruno Jetin in Pierre Rousset).

¹⁷ Catherine Samary, »Russie: du court siècle soviétique à la Russie de
Poutine«, *Contretemps*, 22. januar 2015, objavljeno na: [https://www.contre-
temps.eu/du-court-siecle-sovietique-a-la-russie-de-poutine-ruptures-et-reinse-
rptions-dans-le-systeme-monde-capitaliste/](https://www.contretemps.eu/du-court-siecle-sovietique-a-la-russie-de-poutine-ruptures-et-reinse-
rptions-dans-le-systeme-monde-capitaliste/) (24. 10. 2017).

ki je začel funkcionirati kot kapital; vpeljali so tržne odnose, zlasti pa so odpravili zavarovani status delovne sile iz prejšnjega režima. Vse te opazke podpirajo stališče Antoina Artousa, ki nasprotuje althusserjevski tradiciji v sodobnih marksističnih razpravah o kapitalistični državi, ker ta zane-marja analizo tržnih odnosov.¹⁸

Medtem ko je akumulacija kapitala v Rusiji potekala prikrito z razdelitvijo izvozne industrije in z vlaganjem dobičkov v davčne oaze, se je vse do krize leta 1998 ohranila prevladujoča narava nedenarne menjave med podjetji in nizka brezposelnost; kriza je pokazala, kako pomembni so še bili stari planski odnosi in nedenarna »družbena mezda« (stanovanja, vrtci, trgovine, zdravstveni domovi ipd.), ki je omilila vse slabši položaj zaposlenih v velikih podjetjih.

Jugoslovanski primer tudi omogoča, da razlikujemo na eni strani reforme po letu 1950, ki so resda bolj ali manj vpeljale trg, a so vendarle vse krepile samoupravne pravice, vključno z ustavo leta 1974, zadnjo v času Titovega življenja; in, na drugi strani, reforme iz leta 1989, katerih cilj je bil uničiti in odpraviti družbeno lastnino. Prav tako moramo razločevati med kompleksnimi protislovnimi logikami in celo tendencami k restavraciji kapitalizma v reformah iz šestdesetih let in dejansko restavracijo kapitalizma, ki se je zgodila pod pokroviteljstvom drugačne države.

Konkretna analiza nazadnje omogoča, da razlikujemo na eni strani med birokracijo, ki oscilira med temeljnimi razredi in med različnimi pogoji vključevanja v kapitalistični sistem – in na drugi strani med procesi, ki zadevajo vlogo levih političnih in sindikalnih organizacij v kapitalističnem sistemu, kar je še vedno aktualno vprašanje.

¹⁸ Antoine Artous, Tran Hai Hac, José Luis Solís Gonzáles in Pierre Salama, *Nature et forme de l'Etat capitaliste: Analyses marxistes contemporaines*, Syllepse, Pariz, 2015.